

Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları: 1624

Hadis Tarihinde İlim Yolculukları: Rihleler

Dr. Elif ERDEM

Yayın Koordinatörü

Murat AYDEMİR

Editör

Dr. Hale ŞAHİN

Son Okuma

Dilek DOĞAN

Kapak ve İç Tasarımı

Batuhan Yağız GÖKMEN

ISBN: 978-625-428-995-8

1. Baskı, Nisan 2026, Ankara

© Bütün yayın hakları Türkiye Diyanet Vakfı'na aittir.

Bu eser Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık Ticaret İşletmesi Yönetim Kurulu'nun 18.11.2025 tarih ve 200 sayılı kararıyla uygun görülmüştür.

Bu eserin ilmi/edebi redaksiyonu İLK SAY Kurulu marifetiyle yapılmıştır.

Yayıncı Sertifika No: 48058

Ostim OSB Mah. 1256. Cad. No: 11

Yenimahalle/ANKARA

Tel: 0312 354 91 31 (pbx)

Faks: 0312 354 91 32

e-posta: bilgi@tdv.com.tr

HADİS TARİHİNDE
İLİM YOLCULUKLARI
RİHLELER

DR. ELİF ERDEM

ÖZ GEÇMİŞ

Dr. Elif Erdem, 1983 yılında Bolu'da doğdu. Lisans eğitimi Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde tamamladıktan (2005) sonra AÜSBE Hadis Ana Bilim Dalı'nda "Ebû Tahir es-Silefi ve Hadis Kültüründeki Yeri" isimli teziyle yüksek lisansını (2008), "Hadis Tarihinde İlim Yolculukları: Rihleler" adlı çalışmasıyla doktorasını tamamladı (2022). 2006-2012 yılları arasında Diyanet İşleri Başkanlığı'nın "Konulu Hadis Projesi"nde araştırmacı, yazar ve redaktör olarak görev aldı. Bu süreçte Kur'an kursu öğreticisi olarak başladığı çalışma hayatına 2012-2025 yılları arasında Dinî Yayınlar Genel Müdürlüğü Basılı Yayınlar Dairesi'nde Diyanet İşleri Uzmanı olarak devam etti. Proje ve kitap bazlı pek çok çalışmada yer alarak geniş ölçekte yayın faaliyetinde bulundu. 2025 yılı itibarıyla Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesinde öğretim üyesi olan Erdem, evli ve iki çocuk annesi olup Arapça ve İngilizce bilmektedir.

İÇİNDEKİLER

■

Takriz	IX
Ön Söz	XI
Giriş	1
A. Araştırmanın Yöntemi ve Kaynakları.....	4
B. Literatür Değerlendirmesi.....	8

BİRİNCİ BÖLÜM

SEYAHAT FENOMENİ VE RİHLE OLGUSU

A. Seyahat Çeşitleri.....	16
1. Dinî Seyahatler.....	16
2. İktisadi-Ticari Seyahatler.....	18
3. Siyasi ve Askerî Seyahatler.....	19
4. Diğerleri.....	20
B. Bilgi/İlim Arayışıyla Yapılan Seyahatler.....	21
1. Bilgi/İlim-Seyahat İlişkisi.....	22
2. Bilgi Amaçlı Seyahatlerin Tarihî Serencamı.....	25
C. İslâm Dünyasında İlmî Seyahatler.....	31
1. Dil ve Edebiyat Araştırmaları.....	32
2. Tarih ve Coğrafya Araştırmaları.....	35
3. Tasavvufî Eğitim/Gelişim.....	39
4. Hadis Tahsili.....	42

İKİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

A. Rihlenin Tanımı ve Kapsamı.....	45
B. Kavramsallaşma Süreci.....	47
C. Kavram Ağı.....	49

D. Biyografik Eserlerdeki Rihle Eksenli Söz Varlığı.....	53
1. Rihleye Delalet Eden İfade Kipleri.....	53
2. Rihlenin Çokluğunu Belirten İfadeler.....	55
3. Rihle Merkezi Niteliğindeki Muhaddisleri Tanımlayan İfadeler.....	57
E. Seyahat-Rihle İlişkisi.....	58

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

RİHLE TARİHİ

A. Rihleyi Doğuran Sebepler ve Rihle Motivasyonları.....	67
1. Dinî Motivasyonlar.....	67
2. Hadis Toplama ve Tedvîn Gayesi.....	71
3. Bilgi Kaynaklarının ve Rivayetlerin Dağınıklığı.....	73
4. Hoca Merkezli Eğitim Sistemi.....	74
5. Hadis Rivayetinde Gösterilen Hassasiyet ve Geliştirilen Kurallar.....	78
6. Rihlenin Kazandırdığı İtibar ve Otorite.....	81
7. Rihleye Çıkanlara Sağlanan Resmî ve Özel Destekler.....	84
B. Rihlenin Tarihî Seyri.....	87
1. Hicri I. Asır.....	89
a) Sahâbenin Rihleleri.....	89
b) Tâbiûnun Rihleleri.....	92
2. Hicri II. Asır.....	95
3. Hicri III. Asır.....	100
4. Hicri IV. Asır: Rihlenin Altın Çağı.....	102
5. Hicri V-VI. Asırlar.....	112
6. Hicri VII-IX. Asırlar.....	115
7. Rihlenin Sona Ermesi.....	121

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

RİHLE KÜLTÜRÜ

A. Rihleye Dair İlke ve Esaslar.....	124
B. Rihle Hedefleri.....	128
1. Rivayetin Doğruluğunu Tespit Etmek.....	128
2. İhtilaflı Bir Meseleyi Aydınlatmak.....	130
3. İsnadı Araştırmak.....	130
4. Hadis Toplamak.....	132
5. Belirli Bir Hocaya Ulaşmak.....	134
6. Müzakere Etmek.....	136
7. Semâ Tarikiyle Hadis Almak.....	137
8. Rivayet Tariklerini Çoğaltmak.....	139
9. Müktesebatını Aktarmak.....	140

10. Yazılı Kaynaklara Erişmek.....	142
11. Âli İsnada Ulaşmak.....	144
C. Rihle Bileşenleri.....	145
1. Yola Çıkış.....	146
2. Rihle Yaşı.....	147
3. Güzergâh.....	149
4. Vasıta.....	152
5. Yol Arkadaşı.....	154
6. Geçim Kaynağı.....	156
7. Konaklama ve İkamet.....	160
8. Rihlede Taşınan Malzemeler.....	161
9. Rihle Süresi.....	164
10. İlmî Faaliyetler.....	166
D. Rihlede Karşılaşılan Sorunlar.....	169
1. Yola İlişkin Sorunlar.....	170
2. Hastalıklar.....	171
3. Kitapların Zayi Olması.....	172
4. Geçim Sıkıntısı.....	173
5. Kovulma ve İtibar Kaybı.....	175
6. Eleştiri Konusu Olan Rihleler.....	176
E. Rihle Anlatılarındaki Mübalağalı İfadelerin Değerlendirmesi.....	178
F. Kadın Muhaddisler ve Rihle.....	180
1. Hanımların Rihle Deneyimleri.....	182
2. Değerlendirme.....	185

BEŞİNCİ BÖLÜM

RIHLELERİN SONUÇLARI

A. Hadisin Yayılması.....	192
1. Hadis Rivayetlerinin Yayılması.....	192
2. Eserlerin Yayılması.....	194
B. Bilginin Kontrolü.....	196
C. Hadis İlimlerinin Gelişmesi.....	198
D. Hadis Literatürüne Katkısı.....	199
E. İlim, Kültür ve Medeniyetin Gelişmesi.....	203
SONUÇ.....	209
EKLER.....	215
KAYNAKÇA.....	239

TAKRİZ

■

Hadis öğrenimi amacıyla yapılan seyahatler (rihle), hadis rivayet tarihinin temel unsurlarından birisidir. Bu seyahatler hadis rivayetlerinin farklı coğrafyalar arasında intikalini mümkün kılmış, hadisin ve hadis kaynaklarının yayılmasını, çeşitlenmesini ve nesiller boyu aktarılmasını sağlamıştır. Bu kadim geleneği bütüncül bir bakış açısıyla ele alan “Hadis Tarihinde İlim Yolculukları - Rihleler” adlı çalışma, rihleyi yalnızca tarihsel bir olgu olarak değil, aynı zamanda hadis ilminin zihniyet yapısını şekillendiren toplumsal ve kültürel bir dinamik olarak ele almaktadır.

İlim merakına lisans yıllarından beri şahit olduğum ve hem yüksek lisans hem de doktora çalışmalarında danışmanlığımı üstlendiğim Dr. Elif Erdem sükûneti, olgunluğu ve mutedil mizacıyla temayüz etmiştir. Araştırma azmini meseleleri kavrama yeteneği ve detaycı titizliğiyle birleştirmiş olması onun belirgin özellikleri olarak vurgulanabilir. Analitik düşünce tarzı, sorgulayıcı yaklaşımı ve ilmi konulardaki dikkatli tavrını yalın ve berrak ifade yeteneği ile bütünleştirebilmiştir.

Uzun yıllar arkadaşlarıyla birlikte hazırlık süreçlerine büyük emek verdiği *Hadislerle İslam* adlı proje, kendisi için hem hadis formasyonunun gelişmesi hem de üslubunun olgunlaşması adına önemli bir deneyim olmuştur. Bu çalışma esnasında edindiği tecrübe, onun ilmî bir metni inşa etme ve konuları sağlam bir kavramsal çerçeveye oturtma hususundaki maharetini açıkça göstermiştir. Diyanet İşleri Başkanlığının yayın biriminde, uzun yıllar birlikte yol yürüdüğü arkadaşları Dr. Hale Şahin ve Dr. Rukiye Aydoğdu Demir’le birlikte verdiği değerli katkılar, *Tecrid-i Sarih’in* yeniden neşre hazırlanmasındaki emekleriyle özel bir anlam kazanmıştır. Bu üç ismin birbirini tamamlayacak şekilde doktora tez konuları almış olmalarını ise ayrıca vurgulamam gerekir. Biri imlâ meclisleri, diğeri kitâbet geleneği ve bu eserin konusu olan rihle olgusu üzerine çalışarak aslında hadis rivayet tarihinin üç ayrı yönünü gün yüzüne çıkarmışlardır.

Bu eser doktora tezinin gözden geçirilmiş ve geliştirilmiş hâlidir. Kitap, rihleyi yalnızca bir “yolculuk” veya hadis toplama faaliyeti olarak değil, “ilmî zihniyetin bizzat kendisi” olarak konumlandırmaktadır. Bu yaklaşım, konuyu

kronolojik seyahatlerin veya biyografik anekdotların bir toplamı olmaktan çıkarak onu hadis tarihinin zihniyet yapısını anlamamızı sağlayan analitik bir çerçeveye dönüştürmektedir. Eser, bu temel tezini desteklemek üzere rihle olgusunu çok yönlü bir değerlendirmeye tabi tutmaktadır.

Çalışma, rihlenin Hz. Peygamber dönemindeki ilk nüvelerinden başlayarak ilim havzalarının teşekkül ettiği Horasan, Irak, Mısır ve Endülüs hattına yayılan tarihsel seyrini bütüncül bir bakış açısıyla ortaya koymaktadır. Rihlenin etrafında oluşan zengin kavram ağını özenle tahlil etmekte, klasik ricâl ve tabakat literatürünü birincil kaynak olarak kullanarak bu seyahatlerin biyografik dökümünü yapmaktadır. İbnü'l-Mukrî, Ebû Tâhir es-Silefî, İbn Asâkir ve Zeynüddin el-İrâkî gibi hadisçilerin çok yönlü rihleleri mercek altına alınarak tablolar, seyahat örüntüleri ve metin analizleri gibi modern araştırma teknikleriyle yolculukların yapısını işlemektedir. Rihlenin sadece hadis toplama faaliyeti olmadığını; ilmî meclis adabı, müzakereler, imlâ oturumları ve icâzet pratikleri gibi hadis öğrenim (tahammül) yollarıyla ne kadar iç içe geçtiğini somut örneklerle göstermektedir. Zorunlu göçler, Moğol ve Haçlı saldırıları gibi kriz dönemlerinin yanı sıra siyasi himaye ve şehirlerin ilmî cazibesi gibi sosyopolitik değişkenlerin, ilim hareketliliğini nasıl şekillendirdiğini başarıyla sergilemektedir.

Müellifin niteliği, eserin metodolojik titizliği ve kapsamlı analiziyle bir araya geldiğinde, rihle geleneğini hadis ilminin zihniyet dünyasını şekillendiren kurucu bir dinamik olarak yeniden konumlandıran özgün bir çalışma ortaya çıkmıştır. Bu çalışma, uzun yıllara yayılan sabırlı bir emeğin, titiz bir kaynak taramasının, dikkatli çözümlenmelerin ve nihayet bilimsel bir perspektifin ürünüdür.

Elinizdeki bu kitabın, Türkiye'de hadis tarihinin en özgün konularından biri olan rihle üzerine yapılmış müstakil ve sistemli araştırmalardan biri olarak hadis sahasına son derece değerli ve kalıcı bir katkı sunacağına olan inancım tamdır. Eserin daha basılmadan konuya ilişkin projelere ilham vermesi ve kaynak teşkil etmesi de bunun bir göstergesidir.

Prof. Dr. Mehmet Emin ÖZAFŞAR
Ankara 2025

ÖN SÖZ

■

“Kim ilim tahsil etmek için bir yola girerse, Allah ona cennetin yolunu kolaylaştırır.”
(Müslim, “Zikir”, 39)

İslâm inanç ve kültürünün merkezî öğelerinden biri olan ilmin tahsili, Müslüman için tercihten ziyade yaşamsal bir gerekliliktir. Zira insanlığı cehaletin karanlığından ilmin aydınlığına çağırın bu din, müntesiplerinden kendilerine bahşedilen akıl nimetini ilim yolunda kullanmalarını salık verir. Bu çağrıya uyan ilk Müslümanlar, ilme kaynaklık eden Hz. Peygamber’in eğitiminden geçmiş; inanç ve ibadetten sosyal hayata, adabımuâşeretten ahkâma kadar her konudaki bilgiyi, bizzat muallim olarak gönderilen Hz. Peygamber’den almıştır. Onun vefatından sonra ise inananlar, bu bilgi mirasına ulaşmak amacıyla hadislerin peşine düşmüş ve uzun süren meşakkatli yolculuklara çıkmışlardır.

Hadis tarihindeki ilim yolculukları olarak tanımlanan rihleler, talebenin mesafeler katederek belirli duraklarda, belirli kişilerden hadis öğrenmesinden ibaret bir yolculuk faaliyetinden çok daha fazlasıdır. Hadis eğitim ve öğretiminin bir parçası olarak kabul edilen bu seyahatler, hadis tarihindeki değişim, dönüşüm ve gelişmelerin merkezinde yer almakla kalmamış; İslâm dünyasında etnik kökeni, dili ve kültürel kodları farklı birçok milletin ortak bir kültür paydasında buluşmasında etkin rol oynamıştır. Aynı zamanda ilmin inkişafına, kültür ve medeniyetin gelişmesine de önemli katkılar sağlamıştır.

Rihle olgusunu çok yönlü aydınlatmayı hedefleyen bu çalışma, elbette pek çok kişinin katkısıyla nihayete erdi. Her şeyden önce disiplinler arası bakış açısı, ufuk açıcı yorumları ve örnek şahsiyetiyle ilim yolunda kendisinden çok şey öğrendiğim kıymetli hocam Prof. Dr. Mehmet Emin Özaşar’a değerli katkıları ve rehberliğinden ötürü teşekkürü bir borç bilirim. İlimle hemhâl olmanın en güzel örneklerini kendilerinde müşahede ettiğim, öğrenciliğimde olduğu gibi çalışma sürecinde de tavsiye ve yönlendirmelerinden istifade ettiğim değerli hocalarım Prof. Dr. Bünyamin Erul ve Prof. Dr. Gürbüz Deniz’e, yapıcı eleştirileriyle çalışmanın olgunlaşmasına vesile olan kıymetli hocalarım Doç. Dr. Mahmut Demir ve Doç. Dr. Ferhat Gökçe’ye, çalışmayı baştan sona titizlikle

okuyup değerlendirmeleriyle nihai hâlini almasına emek veren, ilim yolunda yoldaşlık ettiğimiz kıymetli arkadaşlarım Dr. Hale Şahin ve Dr. Kenan Oral'a en içten teşekkürlerimi sunarım. Bu coşku dolu, aynı zamanda uzun soluklu ve yorucu çalışmada maddi ve manevi desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen, teşvik ve takdirleriyle ihtiyacım olan motivasyonu sağlayıp bana daima güç veren geniş ailemin çok kıymetli üyelerine, özellikle de eşime minnettarım.

2022 yılında doktora tezi olarak tamamlanan bu çalışmanın hayırlara vesile olması ve ilim dünyasına katkı sağlaması en büyük niyazımdır. İlim arayışıyla çıktığı seyahatlerde nice meşakatlere göğüs germek suretiyle hadislerin nesiller boyu sıhhatle tevarüsünü sağlayan sağlam zincirlerin birer halkası olmak için ömrünü vakfeden emektar hadis âlimlerinin bu yola baş koyan genç ilim talebelerine ilham olması temennisiyle...

Gayret bizden, başarı Yüce Allah'tandır.

Dr. Elif ERDEM
Ankara 2025

■

GİRİŞ

Kur'ân-ı Kerîm'den sonra İslâm dininin temel bilgi kaynağı olan sünnetin bilinmesi ve yaşama tatbik edilmesi bu dine mensup herkesin temel vazifesidir. Bu bakımdan sünnetin taşıyıcısı olan hadislerin sağlıklı bir şekilde tespiti, öğrenilmesi ve yorumlanması Müslümanlar için varoluşsal bir gerekliliktir. Bu farkındalıkla hareket eden Müslümanlar, Hz. Peygamber hayattayken ihtiyaç duyduğu dinî bilgileri bizzat onun ağzından alma hassasiyetiyle hareket etmiş, Hz. Peygamber'in vefatının ardından gelişen siyasi, sosyal ve itikadi olaylar bu uygulamayı hassasiyetten öte bir zorunluluk hâline getirmiştir. Hadisleri güvenilir kaynaklardan doğrudan alma ve sağlıklı bir şekilde aktarma çabasıyla nesiller boyu hadis talebeleri başta sahâbe nesli olmak üzere hadis bilgisine kaynaklık eden tâbiûn ve tebeu't-tâbiîn ulemâsına, daha sonra da hadis ilminde öne çıkmış sair âlimlere ulaşmak için yolculuklar yapmışlardır. Hadis tarihinde "er-rihle fi taleb'il-ilm", kısaca "rihle" diye anılan bu ilmî seyahatler, zamanla tüm İslâmî disiplinlerde ilim elde etmek için başvuru bir yöntem hâline gelmiş ve rihle İslâm toplumlarına has bir faaliyet olarak dikkatleri çekmiştir. Bununla birlikte rihle en sistematik şekilde hadis faaliyetlerinde uygulanmış, bu sahanın kendine has uygulamalarıyla şekillenmiş, aynı zamanda hadis eğitim-öğretiminin bir parçası olarak muhaddislerin kariyerlerinde önemli bir parametreyi temsil etmiştir.

Rihle, hadis eğitim ve öğretiminin bir parçası olması bakımından hadis usulünün ve hadis tarihinin ilgi alanına giren kapsamlı bir konudur. Aynı zamanda geniş ölçekteki ilişkiler ağıyla eğitimden sosyolojiye, coğrafyadan tarihe pek çok sahadaki değişim ve dönüşümlerde kilit rol oynayan bir olgudur. Bu bakımdan rihle konusunun farklı yönleriyle serimlenmesi, başta hadis tarihi olmak üzere İslâm ilim ve kültür tarihinin aydınlatılmasına önemli ölçüde katkı sağlayacaktır. Yüzyıllar boyu coğrafyanın bir ucundan diğerine sürüp giden rihle faaliyetlerini farklı açılardan ele almak; ilmî yaşantıları, hassasiyetleri, düşünce yapıları, sosyal yaşantıları ve daha birçok yönleriyle muhaddislerin dünyasına ışık tutacaktır. Rihlelerin getirdiği hareketliliği gözlemek, tarihî olaylar ve olgular arasındaki bağlantıları görmemize yardımcı olacak; rihlenin doğrudan ve dolaylı etkilerini gözlemek kültür mirasımızı daha yakından tanımamıza vesile olacaktır. Bu doğrultuda hadis tarihinde rihle konusunu çok yönlü ortaya koymak için araştırmamızda temelde şu sorulara cevap aranmıştır:

1. İslâm toplumlarına özgü bilimsel bir faaliyet olarak karşımıza çıkan er-rihle fî talebi'l-ilmin, kısa adıyla "rihle"nin insanlığın seyahat tecrübesindeki yeri ve bilgiye erişim için yapılan diğer seyahatlerden farkı nedir?
2. Rihlenin kavramsal çerçevesi nasıl belirlenmelidir? Tek bir kavramdan hareketle bu çerçeveyi belirlemek mümkün müdür yoksa rihle olgusunu açığa kavuşturmak için başka anahtar sözcüklere ihtiyaç var mıdır?
3. "Rihle"nin özgün bir sistem olarak ortaya çıkmasını ve yine kendine özgü bir seyirde gelişmesini sağlayan faktörler nelerdir?
4. Araştırmada elde edilen verilerle rihleye çıkan âlimlerin çıkmayanlara oranı, zaman içerisinde rihle hareketlerinin seyri, şehir ve bölgelere hangi oranda ziyaretler gerçekleştirildiği gibi hususları ortaya koyan tablo, grafik vb. analitik sonuçlara ulaşılabilir mi? Yine bu verilerle rihle coğrafyasını tespit etmek mümkün müdür?
5. Rihle hareketlerinin tarihsel seyri nasıl olmuştur? Süreç içerisinde âlimlerin rihle hareketliliği düzenli bir çizgiyi mi takip etmiştir yoksa rihle eğrisinde birtakım değişim ve dönüşümler, kırılma noktaları yaşanmış mıdır? Yaşanmışsa bu farklılıklar nasıl değerlendirilmelidir?
6. Rihleye çıkacak olan bir âlimin bu faaliyeti gerçekleştirirken takip etmesi gereken bir usul var mıdır? Böyle bir usul belirlenmiş ise pratikte karşılık bulmuş mudur?
7. Rihle etrafında nasıl bir kültür gelişmiştir, bu kültürün öğeleri nelerdir? Âlimler hangi hedeflerle, ne zaman, nasıl ve ne şekilde rihlelerini gerçekleştirmiş; rihle sürecinde ne tür sorunlarla karşılaşmış ve hangi ilmî faaliyetleri yürütmüşlerdir?
8. Rihle anlatılarındaki mübalağalı ifadeler nasıl anlaşılmalıdır?
9. Hadis tarihinde kadın muhaddislerin rihleye yaklaşımları nasıl olmuştur? Bu faaliyette erkekler kadar rol alabilmişler midir, değilse bu durum hangi gerekçelerle izah edilebilir?
10. Rihle hareketliliğinin bireyden topluma, hadis tarihinden İslâm ilim, kültür ve medeniyetine kadar dar ve geniş ölçekte ne gibi etkileri/katkıları olmuştur?

Araştırmamızın yol haritasını oluşturan bu sorulardan hareketle ortaya çıkan çalışmanın birinci bölümünde rihlelerin insanlığın seyahat serüveni içerisinde nasıl ve ne şekilde konumlandığı ortaya konulmuş, daha sonra hadise özgü gelişen bu sistemin İslâm dünyasında gelişen diğer ilim dallarındaki görünümü hakkında bilgi verilmiştir. Ardından kavramsal çerçeveye ayrılan ikinci bölümde rihlenin tanımı, kapsamı, kavramsallaşma süreci ve kavram ağı üzerinde durularak biyografik eserlerde rihle ekseninde oluşan söz varlığı ayrıntılı bir şekilde ortaya konmuş ve hadis âlimlerinin ilmî seyahatlerini diğer seyahatlerden ayırmanın imkânını ele alan bir başlıkla bölüm nihayete erdirilmiştir.